

BENT FLEMMING NIELSEN

HØJMESSEN

HISTORIE OG TEOLOGI

EKSISTENSEN

Tidsskriftet Fønix, Årgang 2020, s. 89-95

Debatten om Folkekirken liturgi har fået et betydeligt løft med ny bog

Kristoffer Garne, valgmenigedspræst, cand. theol.

*Dette værk er licenseret under en Creative Commons Kreditering-
IkkeKommerciel-IngenBearbejdelse 2.5 Danmark Licens.*

Tidsskriftet Fønix
www.foenix1976.dk
ISSN 2446-175X

Debatten om Folkekirkenes liturgi har fået et betydeligt løft med ny bog

Anmeldelse af Bent Flemming Nielsen, Højmessen – historie og teologi, Eksistensen 2020, 172 sider.

Der er en skæbnens ironi i, at professor emeritus Bent Flemming Niensens (BFN) nye bog *Højmessen – historie og teologi* udkommer under corona-krisen, hvor kirkerne er lukkede, og den 2000 år gamle gudstjenestetradition, som bogen giver et fornemt fugleperspektiv på, er forstummet. Alle med gudstjenesteabstinenser bør læse bogen, for gudstjenestens fravær er en god anledning til at fundere over dens væsen og berettigelse. På den måde udkommer bogen til rette tid.

Udgivelsen har dog også været bevidst timet, nemlig som et indlæg i den igangværende diskussion om folkekirkenes liturgi, som skulle kulminere med flere store arrangementer her i foråret og foreløbig slutte med indleveringsfrist for høringsvar til tre udkomne rapporter i sensommeren. Denne proces er pga. corona-situationen udskudt cirka et halvt år. Og det er måske meget godt, for så er der ingen undskyldning for ikke at læse, reflektere over og arbejde videre med de undersøgelser, BFN lægger frem i sin bog.

Min vurdering af bogen er grundlæggende, at den i det store og hele er den rapport, som skulle være udkommet i stedet for de to udgivelser, biskoppernes nedsatte arbejdsgrupper ud-

sendte sidste år. BFN skriver i sit forord, at han har valgt at udtræde af en af disse arbejdsgrupper – og derfor foreløbigt ikke vil kommentere på den aktuelle diskussion. Det bliver altså læserens opgave selv at finde ud af, hvilke kritiske bemærkninger den liturgikyndige BFN kunne tænkes at ville have bidraget med i rapporterne.

Efter at have sammenholdt den nye bog med rapporten om dåb og nadver fornemmer jeg en grundlæggende divergens mellem BFN og de officielle rapporter i synet på, hvordan man overhovedet skal forholde sig til spørgsmålet om liturgi. Dåb- og nadverrapporten fra biskoppernes arbejdsgruppe er det klassiske dogmatiske skoleridt i Luthers teologi og dens afspejling i de nuværende ordninger, mens BFN belyser den nuværende højmesseordning fra 1992 på baggrund af en grundig historisk redegørelse for messens udvikling fra oldkirken til i dag. BFN mener, som han flere gange skriver i sin bog, at der er behov for meget mere forskning i dette noget forsømte område, som liturgihistorien er på dansk grund, mens forfatterne bag rapporten godt tør udtale sig ud fra et mere klassisk systematisk-teologisk synspunkt uden nogen imponerende inddragelse af liturgisk forskning. Dette sidste er i sig selv problematisk, men lægger man dertil, at de to rapporter om hhv. dåb og nadver og gudstjenesten kun i meget ringe omfang forholder sig til den udmærkede forberedende rapport om frihed og autorisation, som ellers blev udsendt et år før de andre rapporter, så er der al mulig grund til at tage BFNs bog med som en ufravigelig forudsætning for de videre drøftelser.

BFNs bog falder i forlængelse af hans tidligere udsendte storværk *På den første dag – kirkens liturgi – oldtid og middelalder* (Eksistensen 2017), og den nye bogs første halvdel om

oldkirken og middelalder er da også i store træk genskrivninger og sammenfatninger fra den første bog (hvilket er helt i orden og meget klargørende, den første bogs omfang og ambition taget i betragtning, men det burde have fremgået af en note et sted). Her som der er grundsynspunktet kortfattet det, at gudstjenestens historie i store træk er lig med nadverens historie, da denne er grundnerven i de kristne sammenkomster fra begyndelsen af. Hovedsynspunktet på den historiske udvikling, som jeg finder overbevisende, også for så vidt som det bekræftes af andre både ældre og nyere værker, er, at den oprindelige eukaristiske (dvs. takkende, lovprisende) forståelse og praksis, der kendetegnede de oldkirkelige nadverfejringer, i senere tider tenderer mod at forsvinde til fordel for et mere snævert fokus på fx brødets og vinens forvandling, nadveren som offer eller indstiftelsesordene. Dermed går den afgørende helhedsforståelse af tilværelsen som skabt og genløst, som den oldkirkelige nadverfejring var udtryk for, tabt – indtil den begynder at blive restaureret i det 20. århundredes nye nadverordninger (jf. Folkekirkens nuværende nadverritual C med bl.a. præfation og helligsang), men her med respekt for de afgørende forskydninger, som Luther og reformationen betød.

For så vidt er der ikke tale om en forfaldshistorie. BFN er grundlæggende positiv indstillet over for den nuværende ordning, og bogen som helhed maner klogt og overbevisende kraftigt til besindelse, inden evt. nye reformer kan komme på tale. Den nugældende ordning fra 1992 kan ellers kritiseres på mange punkter, især for at være et "hastværk", der blev vedtaget kort tid efter, at biskopperne og kirkeministeriet havde suspenderet mere end 30 års liturgisk arbejde og diskussion.

Inspireret af filosofen Carl Schmitts tanker om undtagelsestilstanden tolker BFN ordningens indførelse som udtryk for rettidig handling i en situation, hvor diskussionerne var havnet i et dødvande og anarkiet begyndt at sprede sig rundt omkring.

Ordningen fra 1992 er da også blevet taget godt imod uden de store protester (selvom man ud fra både liturgihistoriske og praktiske synspunkter kunne have mange kritiske ting at indvende mod enkeltheder). Alligevel er et eller andet åbenbart galt, siden man allerede nu knap 30 år senere har behov for nye drøftelser og evt. reformer. Et af de vigtigste aspekter må efter min mening være at få større afklaring på vilkårene for afgivelser fra ordningerne og dermed autorisationens og det biskoppelige tilsyns omfang. Det var der også lagt op til med den første af de tre rapporter fra biskoppernes arbejdsudvalg, men desværre tager hverken de to opfølgende rapporter eller BFNs bog dette spørgsmål op til grundig overvejelse. Men det kan andre jo så gøre sidenhen, for der er ikke noget, der tyder på, at der kommer til at ske afgørende reformer lige med det samme.

Derfor er det måske også klogelig nok, at BFN standser sin fremstilling efter gennemgangen af 1992-ordningen og lader det være op til videre undersøgelser og debatter at forholde sig til den aktuelle og fremtidige situation. Med hans bog har diskussionerne fået et solidt nyt udgangspunkt, nemlig en lødig historisk redegørelse fra gudstjenestens udvikling fra oldkirken til i dag – noget som vi i den grad har savnet på dansk grund.

Ikke desto mindre er der grund til at udtrykke en vis betænkelighed ved bogens gennemgang af gudstjenestens historie. Når BFN med rette identificerer nadveren som gudstjene-

stens arnested, tillader han sig i vidt omfang at gå udenom gudstjenestens øvrige led. Dette fokus på nadverfejringen har også en stor pædagogisk gevinst, idet fremstillingen bliver fokuseret, men det har også sine omkostninger: Nemlig at BFN og hans læsere risikerer at miste blikket for, hvad der sker i den øvrige gudstjeneste – som i vores tradition i høj grad præges af salmerne.

Når vi fx sammenligner den oldkirkelige eukaristi med senere tiders nadverordninger, så er det efter min opfattelse begrænsende ikke at se på den videre kontekst, dvs. hele messen fra start til slut, som nadveren er indlejret i. Mange af de elementer, som findes i de eukaristi-ritual-tekster, som vi har overleveret fra tidligere tider, bliver i i middelalderen og under reformationen "outsourcet" til andre steder i gudstjenestens forløb. Derfor kan fx eukaristien godt være der, selvom den ikke findes direkte i nadverritualets indledning.

"Nothing is ever lost" er et motto for religionshistorikeren Robert Bellah, og det kunne man godt anlægge som arbejdshypotese i undersøgelsen af gudstjenestens udvikling. Jeg havde gerne set, at BFN i det mindste brugte en enkelt side eller to på at overveje, hvad den "udvidede" kontekst, som nadverritualet har i den "fulde gudstjeneste", som vi (i modsætning til oldkirken) har ganske udførlige skriftlige vidnesbyrd om fra senmiddelalder og dansk efter-reformation, betyder.

Christian Thodberg – en af de få danske liturghistorikere, som BFN kommer lidt for let udenom – fremhævede ofte, at den danske gudstjeneste med dens mange salmer ikke skal ses som et brud med traditionen, men som en transponering, hvor de elementer, der tidligere fandtes i gudstjenestens "liturgiske led" sunget af præster og kor, nu er lagt i munden på menig-

heden som salmevers. Den oldkirkelige gudstjenestes elementer er altså ikke gået tabt, de har fundet en ny form – med Grundtvigs salmer som et pragteksempel. Thodberg har derfor udtrykt sig meget kritisk over for liturgiske restaureringsforsøg. Det gamle skal ikke blot støves af og sættes frem, men nyformuleres. Desuden risikerer man for mange ”liturgiske fordoblinger”, når elementerne optræder både i de liturgiske led og i salmerne.

Der kan siges meget kritisk om Thodbergs arbejder, men jeg savner gennemgående et større blik for salmernes og den fulde gudstjenestelige sammenhængs betydning for gudstjenesten (jeg tillader mig stiltødt at gøre opmærksom på, at jeg selv har skrevet om disse ting, bl.a. i *Guds ord og Grundtvigs stemme*, Fønix 2018). Når BFN bruger pladsen på at diskutere forskellige teologiske synspunkter på aldrig realiserede reformforslag i stedet for at kigge på de reformer, der de facto satte sig igennem med nye salme- og alterbøger (hvor BFN dog er delvist undskyldt med, at der i den grad mangler forskning på området), må man spørge sig selv, om interessen og undersøgelsen egentlig angår den faktiske, konkrete historiske gudstjeneste – eller snarere den nadverteologi, der er på færde i gudstjenesten og de teologiske diskussioner af denne. Ikke at disse er uvedkommende, men der er dog mere at sige. Vi bliver da også gjort kort opmærksom på dette bredere perspektiv undervejs i form af korte oversigter over de forskellige gældende ordninger og i de meget læseværdige rubrikker og det afsluttende ritualteoretiske essay, men i sidste ende forbliver dette udfoldet. Det kan på den ene side forsvares som et teologisk motiveret syn på gudstjenesten som lig med nadverfejring; på den anden side kan det også kritiseres som en

manglende sans for det særegne ved den danske, lutherske salmemesse.

Denne grundlæggende kritiske indvending – og de mange små detaljer, man evt. kunne diskutere – ændrer dog ikke på, at vi med BFNs bog har fået et langt bedre udgangspunkt for diskussionerne om Folkekirkens liturgi, end vi havde med de tre rapporter, og hvad der ellers findes spredt rundt omkring. BFN har skrevet den vigtige lille oversigtsbog, som vi i den grad mangler netop nu. Det skylder vi ham alle tak for. Og ligesom takken i gudstjenesten kommer konkret til udtryk ved frembærelse af offergaver (om ikke andet, så i form af sangen), så bør taknemmeligheden over BFNs bog også komme til udtryk i form af videre arbejde med gudstjenestens historie og aktuelle status. Det er der i den grad brug for. Debatten om Folkekirkens liturgi kan opkvalificeres på flere måder, men med BFNs bog begynder den allerede på et højere niveau.